

Słowo od wydawcy

Oddajemy w ręce Czytelników 43. zeszyt naukowy Muzeum Krakowa. Na jego zawartość składają się – w dziale rozpraw – cztery teksty muzeologiczne, dwa dotyczące II wojny światowej, artykuły rocznicowy oraz z zakresu prawa miejskiego, a także artykuł z zakresu historii sztuki. W dziale miscellaneów w czterech artykułach omawiamy projekty i wydarzenia z życia naszego Muzeum w 2024 roku. W kolejnym dziale zamieszczamy recenzje dwóch książek.

Rocznik otwiera tekst dr. Arnolda Tótha, który opisuje muzea i niematerialne dziedzictwo kulturowe na terenie północno-wschodnich Węgier. Autor pracuje w Muzeum im. Ottó Hermana w Miskolcu. W 2024 roku obchodziło ono 125-lecie istnienia, a zatem powstało w tym samym czasie co Muzeum Krakowa (1899). Do zadań tego Muzeum należy m.in. ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie Borsod-Abaúj-Zemplén, na terenie którego wyodrębniono obecnie cztery zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wpisane na krajową listę. W artykule autor bada te zjawiska pod kątem ich wpływu na lokalne społeczności oraz różne warstwy tożsamości, a przede wszystkim próbuje odpowiedzieć na pytania, które nurtują muzealników nie tylko na Węgrzech, ale na całym świecie, w jaki sposób działalność muzeum odnosi się do Konwencji UNESCO z 2003 roku o niematerialnym dziedzictwie oraz jak muzeum może nawiązywać łączność z lokalnymi społecznościami będącymi depozytariuszami dziedzictwa kulturowego. Ten temat jest bliski naszemu Muzeum, które ma pod swoją opieką zjawiska niematerialnego dziedzictwa Krakowa, do czego jeszcze wrócę.

W artykule *Dziedzictwo buntu*, nawiązującym tytułem do słynnej wystawy *Disobedient Objects* w Victoria and Albert Museum w Londynie z 2014 roku, dr Brecht Dewilde, kurator z Muzeum Miejskiego w Gandawie, omawia muzealny projekt zbiórki artefaktów przeprowadzonej metodą partycypacyjną w latach 2022–2024. Współpracując ściśle z grupami aktywistów oraz komitetami dzielnicowymi, Muzeum dokumentowało lokalne protesty, kampanie oraz akty nieposłuszeństwa obywatelskiego związane z dyskusjami społecznymi dotyczącymi życia miasta. Pokłosiem projektu jest zbiór przeszło 600 artefaktów buntu, takich jak m.in. transparenty, plakaty, rekwizyty, zawartość mediów cyfrowych, które odzwierciedlają różnorodność praktyk aktywistycznych,

a także performatywnych oraz materialnych wymiarów protestu. Celem projektu było nie tyle samo kolekcjonowanie artefaktów aktywizmu, co raczej dogłębna obserwacja przemian zachodzących w obszarze miejskim przez pryzmat oddolnych działań lokalnych organizacji. Udało się uchwycić, w jaki sposób decyzje polityczne są negocjowane, podważane i kształtowane w procesie partycypacji. Ostatecznie autor umiejscawia oddolne formy zaangażowania obywatelskiego w kluczowym miejscu przemian obszarów miejskich i pokazuje, w jaki sposób muzea mogą przekazywać złożone historie współczesnych miast.

Dr Anselm Hartinger w wielowątkowym tekście przedstawia bogatą analizę kształtowania narracji miejskiej, a także przybliża tożsamość Lipska. Czym jest istota i duch miasta? Z jakich zasobów czerpią jego społeczności, aby żyć razem w przyszłości? I jakie wnioski historia może dać na temat tych współczesnych wyzwań? – rozważa autor. – Kiedy w 2019 roku objąłem stanowisko dyrektora Muzeum Historii Miasta Lipska, jednym z moich celów było rozpoczęcie nowego programu wystawienniczego od projektu poświęconego najbardziej oczywistemu i najtrudniejszemu tematowi: naszemu miastu, jego mentalności i jego szczególnym cechom. Moim celem było odkrycie, kim jesteśmy jako społeczność miejska, i dokąd musimy zmierzać jako zespół muzealny: jakie są najciekawsze lub najbardziej palące tematy i dyskusje w naszym społeczeństwie obywatelskim.

Zagadnienie to zostało omówione na przełomowej dla takiego myślenia wystawie z 2021 roku *Kennzeichen L*, która unaocznia, że można jednocześnie zachowywać lokalne tradycje i opowieści, a zarazem kwestionować powszechnie utrwalone narracje. Nie ma czysto „ładnej” lokalnej historii w opozycji do „aktywistycznej” kultury pamięci. To, czego naprawdę potrzebujemy, to otwarte, krytyczne i empatyczne podejście do pełnej, wielowymiarowej historii naszego miasta – podsumowuje dyrektor Hartinger.

Latem 2017 roku Muzeum Miejskie w Kolonii poważnie ucierpiało na skutek zalania: zniszczeniu uległa znaczna część wystawy stałej oraz wyposażenia. Ta krytyczna sytuacja wymusiła zmianę siedziby, ale jednocześnie Muzeum otrzymało możliwość fundamentalnej zmiany i ponownego przemyślenia siebie jako całości na każdym poziomie,

o czym pisze Stefan Lewejohann, kustosz tego Muzeum. Autor opisuje proces tworzenia nowej wizji narracji historycznej na nowej wystawie stałej (udostępnionej w 2024 roku), opartej na modelu emocjonalnym. Uznano, że emocje pozwalają Muzeum nawiązywać ze zwiedzającymi bezpośrednią relację, natomiast na poziomie kuratorskim podejście to oferuje również możliwość kwestionowania, oceniania, oglądania i ponownego kontekstualizowania obiektów. Autor omawia także rolę, jaką muzea miejskie mogą odgrywać w społeczeństwie zurbanizowanym. Muzeum miejskie przyszłości nie jest już tylko „domem historii miasta”, w którym prezentowane są jego srebra, ale „domem społeczności miejskiej”, gdzie toczą się rozmowy, dyskusje i spory na temat miasta współczesności.

Wymienione teksty były prezentowane w formie referatów na zorganizowanej przez Muzeum Krakowa międzynarodowej konferencji *Museum. City. Change. Twenty Years in European Union* (1–2 maja 2024 roku). Specjalnie dla naszego rocznika zostały rozbudowane i wyposażone w aparat naukowy.

10 kwietnia 2025 roku minęło 500 lat od chwili, gdy ostatni wielki mistrz zakonu krzyżackiego Albrecht Hohenzollern złożył hołd lenny królowi polskiemu Zygmuntowi I Staremu na Rynku krakowskim. Wydarzenie to oznaczało kres istnienia państwa zakonnego i powstanie Prus Książęcych, które jako lenno było odtąd podległe Królestwu Polskiemu. Rocznice tę odnotowaliśmy również na naszych łamach piórem dr. hab. Macieja Zdanka, prof. UJ, który swój artykuł poświęcił dziariuszom kilku profesorów Uniwersytetu Krakowskiego jako źródłu wiedzy na temat przebiegu ceremonii hołdu i jej społecznego odbioru. Wobec skromnej podstawy źródłowej badań nad tym wydarzeniem dziariusze profesorów stanowią cenny materiał, jak dotąd, zdaniem profesora Zdanka, niedostatecznie wykorzystany przez historyków.

Dr Jacek Zinkiewicz publikuje artykuł poświęcony funkcjonowaniu bram miejskich Krakowa w okresie nowożytnym ze szczególnym uwzględnieniem ordynacji zamykania bram z 1721 roku. To ważny problem dla badań nad historią administracji miejskiej i kultury bezpieczeństwa. Na uwagę zasługuje proceduralne, mocno osadzone w materiale źródłowym ujęcie tematu, pozwalające prześledzić mechanizmy codziennego działania władz miejskich i służb porządkowych. Autor nie ogranicza się do opisu norm prawnych, lecz pokazuje ich praktyczne funkcjonowanie, co nadaje jego artykułowi istotny walor poznawczy.

Drugim po doktorze Zinkiewiczu autorem z Muzeum Krakowa jest Kamil Kopek, który wziął na warsztat twórczość Jana Bulasa. Autor podjął też próbę rekonstrukcji jego biografii na podstawie rozproszonych źródeł archiwalnych. W szerszej świadomości Jan Bulas funkcjonuje jako uczeń Stanisława Wyspiańskiego i tu często kończy się wiedza o tym malarzu. Tymczasem jego dorobek artystyczny jest ciekawy i różnorodny. Przejawem jego indywidualnego stylu jest twórcze przekształcenie inspiracji roślinnych z naciskiem na mimetyczne naśladowanie piękna natury dzikich łąk oraz wykorzystanie tego w malarstwie dekoracyjnym. Najważniejszym dziełem Bulasa są dekoracje ścienne w kościele w Rzepienniku Biskupim. Po

niedawnej restauracji tych malowideł rośnie zainteresowanie ich twórcą, a na rynku sztuki szereg jego prac zaferowały renomowane domy aukcyjne.

Trzecim i ostatnim w tym dziale tekstem autora z Muzeum Krakowa jest praca Tomasza Stachowa, historyka zajmującego się II wojną światową, poświęcona harcerzom plutonu „Alicja” z podgórskiego hufca Szarych Szeregów. Pluton działał od marca 1943 roku. Już w październiku 1943 roku Gestapo dokonało pierwszych aresztowań. Trwały one do maja 1944 roku. Większość żołnierzy plutonu „Alicja” rozstrzelano, wywieziono do obozów koncentracyjnych lub zamęczono w czasie przesłuchań. W ciągu zaledwie kilku miesięcy zginęło 41 harcerzy w wieku od 17 do 22 lat. Wielu z nich było braćmi i często jedynymi dziećmi swoich rodziców. W 1998 roku przy kościele św. Józefa w Podgórzu postawiono im pomnik, a jest to jedyny pomnik w Krakowie poświęcony konkretnemu oddziałowi Armii Krajowej. Nazwiska na nim wyryte były dla Tomasza Stachowa inspiracją do opracowania biogramów upamiętnionych. Autor w swojej pracy oparł się m.in. na relacjach i dokumentach znajdujących się w różnych instytucjach (m.in. Parafia i Sanktuarium św. Józefa w Krakowie, Muzeum Krakowa, Archiwum Narodowe w Krakowie, Instytut Pamięci Narodowej) oraz w archiwach rodzinnych.

O bohaterstwie czasów okupacji niemieckiej 1939–1945 pisze też dr Eran Zohar, którego artykuł zamyka dział rozpraw. Ten niezależny badacz zajmujący się tematyką grup zbrojnych, bezpieczeństwa oraz wywiadu opisał ataki na cele niemieckie w Krakowie przeprowadzone 22 grudnia 1942 roku przez dwie podziemne organizacje żydowskie: He-Chaluc ha-Lochem oraz Iskrę. Artykuł jest niezwykle nowatorski narracyjnie, gdyż ukazuje problem bojowników żydowskich w ujęciu globalnym, w odniesieniu do innych partyzantów, takich jak m.in. Mao Tse-tung, podkreślając jednak krakowską specyfikę. Innym atutem tekstu jest jego warstwa wizualna. Autor, wykonując zdjęcia konkretnych miejsc w Krakowie i opisując je, dokonał bardzo dokładnej analizy działań bojowników na terenie miasta, co nadaje jego artykułowi autentyczności.

W dziale miscellaneów publikujemy tekst dr. Andrzeja Iwona Szoki, który przedstawia ideę, cel i założenia programu naukowego Muzeum Krakowa pod nazwą Atlas Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa oraz jego pierwszego etapu realizacyjnego obejmującego teren dawnych wsi i jurydyk na zachód od Starego Miasta, które w XIX i XX wieku zostały włączone do Krakowa. Program realizuje interdyscyplinarny zespół badawczy, złożony głównie z historyków, etnologów i antropologów kulturowych. Jak już wcześniej wspomniałem, Muzeum Krakowa utrzymuje relacje z depozytariuszami niematerialnego dziedzictwa kulturowego (szopkarczami, orszakiem Lajkonika, flisakami, koronkarkami, twórcami strojów krakowskich). Liczymy, że realizacja programu przyczyni się do zbudowania stałej sieci współpracy pomiędzy depozytariuszami, naszym Muzeum i zaangażowanymi badaczami, a w dalszej perspektywie również miastem Kraków oraz innymi podmiotami.

Dr Mikołaj Niedojadło omawia plakaty należące do kolekcji leninianów w Muzeum Krakowa. Zbiór ten

trafił do Muzeum w 1989 roku po likwidacji krakowskiego Muzeum Lenina. Obecnie cała kolekcja jest przechowywana w oddziale Thesaurus Cracoviensis – Centrum Interpretacji Artefaktów. Zespół plakatów, który nie doczekał się jeszcze katalogu naukowego, liczy 1253 eksponaty (1108 numerów inwentarzowych).

Z kolei Katarzyna Bednarczyk opisuje najnowszy nabytek Muzeum – zespół 941 negatywów autorstwa Eugeniusza Wilczyka zakupionych do zbiorów Muzeum Krakowa, dokumentujących krakowski Kazimierz i jego okolice od lat pięćdziesiątych do osiemdziesiątych XX wieku. Zbiór ten stanowi bardzo cenne źródło ikonograficzne do badań nad powojenną historią dzielnicy.

I ostatni tekst tego działu to *Kronika działalności Muzeum Krakowa w 2024 roku* autorstwa dyrektora ds. programowych Jacka Salwińskiego. A ponieważ pamięć jest ulotna, warto i należy zapisywać fakty i wydarzenia z muzealnego kalendarza.

W dziale recenzji dr hab. Agnieszka Chłosta-Sikorska, prof. UKEN dzieli się refleksjami nad książką *Galopem przez Kraków i z powrotem* Andrzeja Kurza, natomiast dr Jacek Zinkiewicz poddaje krytycznej analizie książkę Piotra Oknińskiego *Wehikuły pamięci. Przeszłość i władza w dawnym Krakowie (do końca XVIII w.)*.

Żegnając tych, którzy już odeszli, publikujemy wspomnienia o Halinie Sitko, współtwórczyni i wieloletniej kierownik Oddziału Teatralnego Muzeum Krakowa, związanej z naszą instytucją od początku lat pięćdziesiątych XX wieku, a także o Łukaszu Klimku, znakomitym redaktorze w Wydawnictwie Muzeum Krakowa, spod którego redakcyjnej ręki wyszło wiele istotnych publikacji i któremu byłem i zawsze będę osobiście wdzięczny za redakcję monografii mojego autorstwa *Muzeum Historyczne Miasta Krakowa 1899–1996–2019*. Będziemy o nich pamiętać.

*dr Michał Niezabitowski,
redaktor rocznika, dyrektor Muzeum Krakowa*